

روز بزرگداشت خیام نیشابوری

بیست و هشتم اردیبهشت ماه، مصادف است با روز بزرگداشت حکیم عمر خیام، پدر رباعی در ادبیات فارسی، شاعر، منجم و فیلسوف ایرانی...

بیست و هشتم اردیبهشت ماه، مصادف است با روز بزرگداشت حکیم عمر خیام، پدر رباعی در ادبیات فارسی، شاعر، منجم و فیلسوف ایرانی

در کارگه کوزه گری رفتم دوش دیدم دو هزار کوزه گویا و خموش
ناگاه یکی کوزه بر آورد خسروش کو کوزه گر و کوزه خر و کوزه فروش

ابوالفتح عمر ابن ابراهیم خیام یا خیامی نیشابوری مشهور به حکیم عمر خیام، فیلسوف، ریاضی دان، ستاره شناس و شاعر قرن پنجم هجری قمری/ قرن دوازدهم میلادی است. شهرت او گرچه بیشتر به شاعری است اما در واقع خیام فیلسوف و ریاضی دانی بود که به آثار ابوعلی سینا پرداخت و یکی از خطبه های معروف او را در باب یکتایی خداوند به فارسی ترجمه کرد. اولین اشاره ای که به شعر خیام شده، صدسال پس از مرگ اوست.

نوشته اند، که خیام را به تدریس و نوشتن کتاب رغبت چندانی نبود. شاید به دلیل آنکه شاگردان هوشمند برگزیده ای پیرامون خود نمی یافت و چه بسا از آن جهت که اوضاع روزگار خود را، که مقارن حکومت سلجوقیان و مخالفت شدید با فلسفه و زمان رونق بازار بحث ها و جدل های فقیهان و ظاهرینان بود، شایسته ابراز اندیشه های آزاد و بلند نمی دید. با این همه، از او نوشته های بسیار برجای مانده که در قرون وسطی به لاتین ترجمه شد و مورد توجه اروپائیان قرار گرفت. رساله وی در جبر و مقابله و رساله ای دیگر، که در آن به طرح و پاسخگویی به مشکلات هندسه اقلیدس پرداخته، از جمله مشهورترین آثار ریاضی اوست.

خیام منجم بود و تقویم امروز ایرانی، حاصل محاسباتی است که او و عده ای از دانشمندان دیگر، در زمان جلال الدین ملک شاه سلجوقی انجام دادند و به نام وی تقویم جلالی خوانده می شود. خیام در باب چگونگی محاسبات نجومی خود رساله ای نیز نوشته است. وی علاوه بر ریاضی و نجوم، متبحر در فلسفه، تاریخ جهان، زبان شناسی و فقه نیز بود. علوم و فلسفه یونان را تدریس می کرد و دانشجویان را به ورزش جسمانی و پرورش نفس تشویق می کرد. از همین رو، بسیاری از صوفیان و عارفان زمان او را به خود نزدیک می یافته اند.

خیام سفرهای طولانی به سمرقند و بلخ و هرات و اصفهان کرد و همه جا با روشنی تمام در باب حیرت و سرگشتگی فلسفی خویش سخن می گفت و معتقدات دینی را مورد تردید قرار می داد. رساله ای در کیفیت معراج، رساله دیگر درباره علوم طبیعی و کتاب های بسیار به زبان های فارسی و عربی حاصل زندگی نسبتاً طولانی اوست.

از آثار معروف فارسی منسوب به عمر خیام، رساله نوروز نامه است که با نثری ساده و شیوا، پیدایی نوروز و آداب برگزاری آن را در دربار ساسانیان بازگو نموده. او در این رساله با شیفتگی تمام درباره آیین جهاننداری شاهنشاهان کهن ایرانی و پیشه ها و دانش هایی که مورد توجه آنان بوده سخن رانده و تنی چند از شاهان داستانی و تاریخی ایران را شناسانده است.

شعر خیام، در قالب رباعی، شعری کوتاه، ساده و بدون هنرنمایی های فضل فروشانه و در عین حال حاوی معانی عمیق فلسفی و حاصل اندیشه آگاهانه متفکری بزرگ در مقابل اسرار عظیم آفرینش است. تعداد واقعی رباعیات خیام را حدود هفتاد دانسته اند، حال آن که بیش از چند هزار رباعی به او نسبت داده می شود. در دنیای ادب و هنر بیرون از مرزها، خاصه در جهان انگلیسی زبان، خیام معروف ترین شاعر ایرانی است که شهرتش از محافل علمی و ادبی بسیار فراتر رفته است. این شهرت مرهون ترجمه رباعیات او به وسیله ادوارد فیتز جرال شاعر انگلیسی است. اوست، که در قرن نوزدهم میلادی، افکار بزرگ فیلسوف و شاعر را به جهانیان شناساند و موجب توجه همگان به این اعجوبه علم و هنر گردید. از خیام است:

ابوحفص یا ابوالفتح الدین عمر بن ابراهیم نیشابوری مشهور به خیام از برجسته ترین حکما و ریاضی دانان جهان در سال 329 ه.ق در نیشابور به دنیا آمد. وی همچنین شاعر معروف ایرانی در قرنهای پنچ و شش است. خیام در نیشابور به دنیا آمد. بعدها به دلیل آنکه پدرش خیمه دوز بود به خیام معروف شد. کمتر می نوشت و شاگرد می پذیرفت، وی برای کسب دانش به خراسان و عراق نیز سفر

کرد. به واسطه تبحر و دانش عظیمی که در ریاضیات و نجوم داشت از سوی ملکشاه سلجوقی فراخوانده شد، ملکشاه به او احترام می گذاشت و خیام نزد او قرب و منزلت ویژه ای داشت. او بنا به خواست ملکشاه در ساخت رصدخانه ملکشاهی و اصلاح تقویم با سایر دانشمندان همکاری داشت. حاصل کارش در این زمینه تقویم جلالی آن است که هنوز اعتبار و رواج دارد و تقویم او از تقویم گریگور یابی دقیق تر است.

در حدود دوازده اثر از خیام در علم و فلسفه به جای مانده است، اما همین آثار اندک، وی را در سراسر جهان به شهرت رسانده است. از مهمترین آنها کتاب جبر اوست که بهترین اثر در نوع خود در ریاضیات است. از دیگر آثار او می توان به رساله فی شرح ما اشکال من مصادرات اقلیدس، رساله فی ابراهین علی المسائل الجبر و المقابله (جبر خیام)، میزان الحکم رساله الکون و التکلیف، الجواب عم ثلاث مسائل اضیاء العقلی، رساله فی الوجود، رساله فی کلیه الوجود، نوروزنامه و کتاب الزیج المکشاهی که به رومی نیز ترجمه شده است. اشعار خیام بیشتر به زبان پارسی و تازی هستند مضمون عمده رباعیات خیام شک و حیرت، توجه به مرگ و فنا و تذکر در مورد مغتنم شمردن عمر آدمی است.

خیام در سال 517 ه. ق چشم از جهان فرو بست. وی را در زادگاهش نیشابور به خاک سپردند. آرامگاه این شاعر بزرگ و ریاضی دان مشهور ایرانی، حکیم عمر خیام در باغی در نیشابور است.

موزه خیام

در 28 اردیبهست ماه 1379 به مناسبت برگزاری کنگره جهانی خیام و با عنایت به شأن و مرتبه علمی حکیم عمر خیام و آثار ارزشمند باقی مانده از وی به ویژه در رابطه با دانش ستاره شناسی، تقویم، ریاضیات و اشارات مکرر خیام به خاک، کوزه و کوزه گری و اهمیت سفال نیشابور و نیز فقدان موزه ای در استان که به نوعی معرف مراتب علمی و بیانگر ویژگیهای دوران حکیم عمر خیام باشد، موجب شد که سازمان میراث فرهنگی اقدام به تأسیس موزه خیام در کنار آرامگاه خیام نماید.